

психології свідомості не розроблені етичні наслідки прийняття фізикалізму в антропології. Зроблено висновок, що залишається тільки релігійний дискурс, де спрямованість до Бога є тією специфікою, яка здійснює наявність «Я» істотною. Релігійний дискурс є єдиним континуумом осмислення процесу екзистенціальної самореалізації, що розуміється як повне сприйняття мого «Я» іншим «Я».

Ключові слова: самореалізація, свідомість, «Я», патерн, ідентифікація, релігія, світогляд, фізикалізм

IDEOLOGICAL AND EXISTENTIAL ASPECTS OF SELF-REALIZATION

Rubsky V. M.

Abstract. The article is devoted to the most subsection and at the same time that is most relevant to the individual aspect of self-realization. The article analyses different views on the problem of self-identive activity in the problem of self-realization. Attention article covers three major perspectives: biological, social, and existential approaches. Particular attention is drawn to religious discourse the resolution of this issue, as the ancient-medieval and modern. In the work reflected the problems of the definition of “consciousness” in psychology and philosophy, proposed a solution to the problem of existential self-realization. In the framework of secular models of self-realization in the humanistic psychology of consciousness, the ethical implications of physicalism in anthropology have not been developed. It was concluded that there remains only religious discourse, where turning to God is the specificity that makes the presence of “I” essential. Religious discourse is the only continuum of understanding the process of existential self-realization, understood as a complete perception of my “I” by another “I”.

Keywords: self-realization, consciousness, self-identity, pattern, identification, religion, outlook, physicalism

УДК 231.01

ТРИНІТАРНА ТЕРМІНОЛОГІЯ У СУЧАСНОМУ БОГОСЛОВ'І

Ф. В. СТРИЖАЧУК, кандидат богословських наук, доцент
старший науковий співробітник Центру дослідження релігії,
ORCID 0000-0002-3644-9382

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
E-mail: tedandgalina@gmail.com

Анотація: Доктрина про Трійцю є ключовим вченням християнської церкви. У богословських дискусіях третього і четвертого століть Отці Церкви створили тринітарну термінологію, яка була зрозумілою в їх часи і стала нормативною в християнському богослов'ї основних християнських

сповідань. Проте, в сучасному мовному середовищі, тринітарні терміни, якими користувалися Отці набули певних семантичних змін. У статті розглядається субстанційна термінологія, яку використовували Отці для описання єдності Отця, Сина і Святого Духа і персоналістична термінологія для означення і виокремлення божественних осіб. Аналіз субстанційної термінології показує, що кращим способом є представляти божественну сутність в апофатичних термінах. Персоналістична термінологія тринітарного богослов'я Отців, може бути неоднозначно сприйнята в сучасному мовному середовищі. Проте, якщо її представити в поняттях класичного розуміння особистості, то вона стає актуальною і вірно передає оригінальні інтенції творців тринітарної доктрини.

Ключові слова: християнське богослов'я, доктрина про Трійцю, Бог, сутність, особа, апофатика, Отці Церкви

Актуальність. Доктрина про Трійцю є основоположною для християнського богослов'я. Історія християнського богослов'я та догми показує, що доктрина про Трійцю є унікальною в християнському розумінні Бога, що відрізняє його від розуміння Бога в іудаїзмі, ісламі та деяких формах раціоналістичного теїзму. Слід зауважити, що доктрина про Трійцю не була частиною новозавітного проповіді, але коли доктрина була розроблена, вона стала богословською концепцією, яка захищає основоположні віровчення Біблії та церкви.

Головною **метою** нашої розвідки у цій статті є проаналізувати субстанційну і персоналістичну термінологію тринітарного богослов'я і показати її актуальність та релевантність у сучасному християнському богослов'ї.

Результати дослідження та їх обговорення. Класичні формулювання доктрини про Трійцю звичайно використовують термінологію «субстанційної метафізики». Такий вид метафізики (та метафізики взагалі) виглядає незвичайно для посткантіанського мислення. Модернізм та постмодернізм висунули різні звинувачення проти субстанційної термінології класичних формулювань доктрини про Трійцю. Але у більшості випадків ці звинувачення вводять в оману. Тут ми розглянемо лише основні проблеми без критики «субстанційної метафізики» в цілому. Перед тим як вивчати ці проблеми нам слід прослідкувати виникнення та розвиток «субстанційної термінології».

Аристотель був першим, хто почав використовувати субстанційні терміни. Тексти, де можна знайти концепції, виражені цими термінами є його *Метафізика* і *Категорії*. У своїй системі він використовує два терміни, які нас цікавлять: перша субстанція (*prōtē ousia*) і друга субстанція (*deutera ousia*) [1, с. 55-56]. Першій субстанції може бути дане наступне визначення: індивідуальна річ або «щось» у речі, те, що залишається нумерично тим самим на усіх стадіях змінювання. Друга субстанція – це «природний рід». Аристотель вважав, що кожна річ належить до конкретного роду речей і цей «природний рід» складає сутність індивідуальної речі [5, с. 158]. Оріген, який писав ще до виникнення термінологічних дискусій, використовує термін *ousia* в обох значеннях. Він говорить, що «Син є буття (*ousia*) і суб'єкт відмінний від Отця, але вони обидва є однією сутністю (*ousia*)» [3, с. 157]. Тут в Орігена в першому випадку використовується «перша усія» по Аристотелю, тобто індивідуальна сутність, а у другому випадку «друга усія» - сутність (рід) індивідуальної сутності. Але Оріген також використовує термін *hypostasis*. Він

розглядає Отця та Сина як відмінних в їх іпостасях. Через цю неоднозначність твердження в Нікейському символі віри, що Син є «*homoousios* з Отцем» також виглядає неоднозначним. Хоча його потрібно було розуміти «тієї ж самой сутності що й Отець», воно могло бути витлумачено «той самий індивід, що й Отець». Щоб уникнути такої плутанини Кападокійські Отці взяли до використання термін *іпостась* (*hypostasis*) для індивідуальної субстанції, і зберегли термін *усія* (*ousia*) за загальною сутністю. Василій Великий та Григорій Ніський постійно проводили різницю між Аристотелевою першою та другою *ousia*, використовуючи термін *hypostasis* для першої і *ousia* для другої. Плотін також говорив про елементи своєї трійці (єдине, розум і душа) як про *іпостасі*. Іронією долі, грецьке слово *hypostasis* виявилось етимологічним двійником латинського слова *substantia*, котре стало стандартним перекладом слова *ousia* на латину та інші сучасні мови. Обидва слова походять від коренів з значенням *стояти під*. Таким чином, латинські Отці зіткнулися з проблемою адекватного перекладу. Вони спробували проводити паралель між грецькими термінами *ousia-hypostasis*, використовуючи латинський термін *essentia* для означення того, що в Трійці є загальним і латинський термін *substantia* для кожної Особи Трійці. У такий спосіб виходила формула: *три субстанції в одній сутності*. Але латинське слово *substantia* близько асоціювалося з грецьким *ousia*, що робило цю формулу проблематичною. Пізніше відбулося наступне *substantia* стало використовуватися для *ousia*, а для означення Осіб Трійці використовувалося слово *personae*. Таким чином з'явилася стандартна формула – *три особи в одній сутності*.

У більшості випадків критики не виступають проти використання певних термінів в формулювати доктрини про Трійцю, вони скоріше критикують метод взагалі. Критики говорять, що прихильники класичної субстанційної термінології для описання божественного буття є занадто впевненими в розумінні буття Бога. Але це не відповідає реальності. Отці Церкви усвідомлювали епістемологічну дистанцію між людиною і Богом та визнавали обмеженість людських когнітивних здібностей. Роджер Олсон пише: «Насправді, вони (Отці) намагалися захистити таємниці Євангелії та Бога від помилкової раціоналізації» [9, с. 174]. Але в будь-якому випадку існують деякі проблеми з використанням субстанційних термінів в доктрині про Трійцю. Використання слова *іпостась* для означення індивідуального члена Трійці було доречним в античні часи. Якщо розуміти *іпостась* (субстанцію) в сучасному контексті як єдність усіх якостей індивідуальної речі, то термін все ще має смисл для сучасної людини. Але сучасне богослов'я здебільшого замість терміна *іпостась* використовує слово *особа*, яке більш зрозуміле для сучасної людини.

Основна проблема з використанням субстанційних термінів у формулюваннях доктрини про Трійцю полягає в питанні про єдність Трійці. Не виглядає складним погодитися з положенням, що Отець, Син і Дух Святий мають одну і ту саму сутність чи природу.

Оскільки Особи Трійці є божественними, то це твердження є правдоподібним.

Проте, проблема полягає в тому, що це саме по собі не вказує на достатньо сильний зв'язок або дуже близькі відносини, щоб бути достатніми для твердження, що три Особи разом є одним Богом. У цьому зв'язку Отці часто порівнювали три Особи Трійці з спільнотою окремих людей, які

належать до одного виду «людина». Але очевидно, що окремі люди не складають єдину людину на тій підставі що вони поділяють людську природу. В такий самий спосіб важко уявити як Отець, Син і Дух Святий є одним Богом на тій підставі що вони поділяють одну й ту саму божественну природу.

Для означення єдності божественних Осіб Отці також використовували інший термін, який мав значну роль в метафізиці Аристотеля. Це термін - *hypokeimenon* (латиною *substratus*), українською мовою термін перекладається «субстрат». Його етимологія подібна до етимології слова *іпостась*, але означає «лежить під», а не «стоїть під» як у терміна *іпостась* [5, с. 188]. Отці представляли божественну єдність як володіння спільним субстратом (*hypokeimenon*). Виглядає так начебто Особи Трійці складаються з певної речовини або матеріалу. Проблема полягає в тому, що твердити, що безтілесні Особи складаються з певного матеріалу чи речовини виглядає сумнівним.

Кращим способом говорити про Божу природу є представляти її в апофатичних термінах. Бог відкрив Себе людству як Отець, Син і Дух Святий. Це одкровення божественних Осіб. Богослов'я може говорити в позитивних термінах лише про Особи Трійці, які відкрили Себе. Люди можуть розуміти Бога в Його особистісному вимірюванні тому що вони самі є особами. Божественні Особи не можуть бути обґрунтовані в «чомусь» не особистісному (тому що нижче особистості), але в чомусь понадособистісному (вище особистісного). Люди як особистості не можуть зрозуміти та описати понад особистісне вимірювання Бога в позитивних термінах. Таким чином, богослов'я сутності Бога слід вибудовувати з апофатичною чутливістю. Бог у Своїй сутності не може бути адекватно описаний, якщо ми будемо використовувати терміни, що запозичені з описань фізичного всесвіту. Люди також не можуть описувати Бога використовуючи поза-світові позитивні категорії, тому що люди знаходяться у світі і не мають пізнавального доступу до поза-світової реальності.

З біблійного одкровення ми знаємо, що у Богові є вимірювання, яке не може бути зрозумілим для людини. Але в ситуації запитування та ересі богослов'я вимушене говорити також і про сутність Бога. Але про сутність Бога слід говорити лише в апофатичних термінах, що означає говорити про те Ким Бог не є у Своїй Сутності. В єдності сутності Бог не є річчю, субстанцією, живою істотою чи особистістю. Він є вічний (не обмежений у часі), всюдиприсутній (не обмежений у просторі), всемогутній (не обмежений у силі). Бог є понад особистісний дух.

Багато наших сучасників, включаючи богословів, відчують що їм важко говорити про Бога як про одного Бога у трьох Особах. В сучасній індивідуалістичній культурі особистість розуміють як окремих, само обґрунтований, самосвідомий індивід. У такому культурному та мовному контексті формула «один Бог і три Особи» звучить як явна суперечність. Якщо наголос робиться на Особах, то це може розумітися як «три окремих центра свідомості», «три самосвідомих особистісних істоти» або навіть як «три Бога». Деякі богослови вважають, що персоналістична термінологія є неприйнятною для коректного викладу тринітарної доктрини. Карл Барт вирішив говорити про Отця, Сина і Святого Духа використовуючи термін «Образ буття» [2, с. 124]. А Карл Ранер вважає, що сучасне використання персоналістичної термінології у тринітарному богослов'ї є нічим більшим ніж «манерою говорити» [6, с. 49]. Але існує інший шлях уникнути

неоднозначності і непорозуміння без розриву з богословською традицією. Таким шляхом може бути переосмислення поняття «особа». Проте, спочатку ми проаналізуємо домінуюче сучасне поняття «особи», щоб побачити елементи несхожості з класичним розумінням «особи».

Рене Декарт є основоположником дискусій про природу особистості у Новий час. За розумінням Декарта, особа – ще думаюча річ, інтелектуальна реальність до якої зводяться всі моменти людського досвіду. Людина володіє більшими особистісними характеристиками, коли вона характеризується більшою самосвідомістю і зосередженістю на собі [7, с. 87]. У цій традиції особистість ототожнюється з розумом. Цей розум має слабкий зв'язок з тілом, що веде до індивідуалістичної і дуалістичної антропології. Людська істота розглядається як розум, що укладений в матерію. Таке розуміння особи робить проблематичним відношення до інших осіб. Картезіанське розуміння особи отримало подальший розвиток у Канта. Кант у розуміння особи додав моральну філософію волі, яка лише тоді є моральною та особистісною, коли вона самозосереджена і коли вона ретельно перевіряє свою поведінку на відповідність до категоричного імперативу. Бути особою означає бути зосередженим на собі, бути рефлектуючим буттям. Зовнішні відносини для особи стають в значній мірі другорядними та периферійними [6, с. 57]. Звичайно у модерністській концепції особи були попередники в античній інтелектуальній історії Заходу. Плотін зі своєю філософською сотеріологією як «втечі самотного до Самотного» вплинув на думку Августина.

Сповідь Августина є прикладом пошуку Бога розумом зосередженим на собі. Таким чином, з сучасної західної перспективи на людину як на ту, яка володіє самосвідомістю і є самозосередженим *его*, важко мислити про трансценденцію цього *его* до вищої єдності. *Его* залишається самовідносним і єдність вважається метафоричною.

Існує інша традиція розуміння особи. Початок цієї традиції слід шукати в Античності. Слово *προσωπον* почало своє життя з значенням «обличчя», а потім почало відноситися до маски, яку актор тримав перед своїм обличчям в античному грецькому театрі. Ці маски були перебільшеними образами або навіть карикатурами. Потім слово *προσωπον* набуло значення виду образу, що презентується, а після цього слово набуло той останній смисл, який відноситься до носія образу, окремого індивіду. Подібна еволюція відбувалася з латинським словом *persona*, хоча з цією відмінністю, що слово почало свою історію зі значення «маска». Але найбільш частим було використання зі значенням «носій окремого образу», і наслідком цього було те, що слово *persona* стало грати важливу роль у римському праві зі значенням «носій соціальної ролі, прав і обов'язків» [6, с. 54].

В класичному розумінні термін «особа» сприймався більше в значенні зовнішніх відносин ніж внутрішньої рефлексії. Особа в класичному розумінні може бути описана через дві основні функції: індивідуалізація та зовнішні відносини. Саме це мають на увазі Кападокійські Отці, використовуючи особистісну термінологію в формулюванні доктрини про Трійцю.

На початку тринітарних дискусій вони не вважали, що є дуже важливим який термін використовується для означення членів Трійці *person*, *hypostasis*, або *substance*. Виглядає так, що для них було важливим чи ідентифікувався логічний індивід з індивідуалізуючими характеристиками. Тертуліан також

наполягав на тому, що якщо слова Отець та Син використовуються як суб'єкти в різних реченнях, то вони є різні Особи [4, 152]. Ці індивідуалізуючі характеристики були взяті Кападокійцями від відносин між Особами Трійці. Ці конкретні характеристики є наступними: нерожденість (Отець), рожденість (Син), ісходження (Святий Дух). Ці риси є задані відносинами між божественними Особами. Сама ідея особи вимагала відношення до іншого, що взагалі це поняття мало сенс для античного розуму. Проте, така концепція особи існувала не лише у древніх культурах. Ця альтернативна традиція філософування про особу присутня також у сьогоденні. Наприклад, шотландський мислитель Джон Макмуреї в монографії *Особа у відносинах* викладає теорію особистості, в якій поняття «відношення» є центральним. Він говорить: «Як особистості ми є ними лише тому випадку, коли знаходимося у відношеннях до інших особистостей» і «Я існує лише в динамічному відношенні до Іншого» [8, с. 91]. Стрімкий розвиток соціальної психології також вказує на те, що реляційне вимірювання особистості грає значну роль в описанні людської особистості. Концепція, яка визначає особистість в термінах його або її відносин до інших особистостей робить тринітарну доктрину зрозумілою для сучасної людини. Доктрина про Трійцю показує, що Бог не є безособовим, механічним, простою природою або трьома ізольованими індивідами. Бог є три Особи в взаєминах, єдністю Особистостей, які отримують своє буття і індивідуальність один від одного.

Висновки. Бог Отець, Бог Син і Бог Дух Святий були в центрі уваги християнського богослов'я з самого початку пост-апостольської церковної історії. Афанасій та Кападокійські Отці сформулювали доктрину про Трійцю, яка стала нормативною на багато віків. Субстанційна термінологія, якою користувались Отці, представляє єдність Трьох Осіб Трійці в божественній сутності. Кращим способом є представляти божественну сутність в апофатичних термінах. Персоналістична термінологія, якою користувались Отці, може бути неправильно сприйнята у сучасній культурі. Але вона може здобути нове життя, якщо представити її в термінах класичного розуміння особистості. Класична тринітарна термінологія не міститься в канонічних текстах Біблії, але її використання у богослов'ї не спотворює біблійну вістку. Зараз не має необхідності для створення нової доктрини про Трійцю, але існує потреба в актуалізації її в новому сучасному культурному контексті.

References

1. Aristotel, (1978). *Sochineniya v chetyreh tomah* [Works in four volumes]. Moscow, USSR: Myisl, 686.
2. Bart, K. (2015). *Tserkovnaya dogmatika* [Church dogma]. Moscow, Russia: Bibleysko-bogoslovskiy institut sv. apostola Andrey, 344.
3. Origen, (2007). *O nachalah* [About the beginnings]. St. Petersburg, Russia: Amfora, 464.
4. Tertulian, (2001). *Protiv Prakseya* [Against Praxeis]. Alfa i Omega, 1(27)-2(28),
5. Altson, W. P., Stephen, T. D., ed. (1999). *Substance and the Trinity in The Trinity*. Oxford, England: University Press, 424.
6. Feenstra, R. J., Plantinga, ed. (1990). *Trinity, Incarnation, and Atonement*. South Bend, USA: University of Notre Dame Press, 236.
7. Gunton, C. E. (1991). *The Promise of Trinitarian Theology*. Edinburgh, Scotland: T & T Clark, 242.

8. Macmurray, J., (1996). Persons in Relation. London, England: Faber and Faber, 235.
9. Olson, R. E., (1999). The Story of Christian Theology. Westmont, USA: Inter Varsity Press, 652.

ТРИНИТАРНАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В СОВРЕМЕННОМ БОГОСЛОВИИ

Ф. В. Стрижачук

Аннотация: Доктрина о Троице является ключевым учением христианской церкви. В богословских дискуссиях третьего и четвертого веков Отцы Церкви создали тринитарную терминологию, которая была понятной в их времена и стала нормативной в христианском богословии основных христианских исповеданий. Однако, в современной языковой среде, тринитарные термины, которыми пользовались Отцы, претерпели определенные семантические изменения. В статье рассматривается субстанциональная терминология, которую использовали Отцы для описания единства Отца, Сына и Святого Духа и персоналистичная терминология для определения и выделения божественных Лиц. Анализ субстанциональной терминологии показывает, что лучшим способом является представлять божественную сущность в апофатических терминах. Персоналистичная терминология тринитарного богословия Отцов, может быть неоднозначно воспринята в современной языковой среде. Однако, если ее представить в понятиях классического понимания личности, то она становится актуальной и верно передает оригинальные интенции создателей тринитарной доктрины.

Ключевые слова: христианское богословие, доктрина о Троице, Бог, сущность, лицо, апофатика, Отцы Церкви

TRINITARIAN TERMINOLOGY IN CONTEMPORARY THEOLOGY

F. Stryzhachuk

Annotation: The doctrine of the Trinity is the key doctrine of the Christian church. In theological discussions of the third and fourth centuries, the Fathers of the Church created a Trinitarian terminology that was understandable in their times and became normative in the Christian theology of the main Christian confessions. However, in the modern language environment, the Trinitarian terms used by the Fathers have undergone certain semantic changes. The article discusses the substantial terminology that the Fathers used to describe the unity of the Father, the Son, and the Holy Spirit and personalistic terminology to define divine Persons. An analysis of substantive terminology shows that the best way is to represent the divine essence in apophatic terms. The personalistic terminology of the Trinitarian theology of the Fathers can be ambiguously perceived in the modern language environment. However, if it is presented in terms of the classical understanding of personality, then it becomes relevant and correctly conveys the original intentions of the authors of the Trinitarian doctrine.

Keywords: Christian theology, the doctrine of the Trinity, God, essence, person, apophatic, Fathers of the Church